

Internasjonal konferanse i Bergen om nazisme

36 GEORG ØVSTHUS

Josef Mengele er død, lyder meldingen i disse dager fra Brasil. I Oslo har nynazister sprengt en bombe i en moské. Gammelnazister dør, straffet eller ustraffet. Nynazister fødes. I morgen innleder Instituttet for sammenlignende politikk ved Universitetet i Bergen i samarbeid med Chr. Michelsens Institutt en internasjonal konferanse om denazifisering, nynazisme og nyfascisme i Europa etter annen verdenskrig.

Konferansen støttes av UNESCO og avsluttes lørdag. Deltakerne er historikere og samfunnsforskere fra både Vest- og Øst-Europa og fra USA.

Det rettslige oppgjøret med nazisme og fascisme tok mange former, i noen land foregikk det også i gatene. Denazifisering forutsetter at samfunnet var nazifisert. Men det norske NS hadde ikke mye hell med seg. Hvordan foregikk avnazifiseringen i land der rasismen hadde fått eller tatt makten og bygget seg opp, og i land der den kom i kraft av okkupasjonsmakten? Går det tråder fra fortiden til dagens ekstremister, hva nærer nynazismen seg av? Disse og liknende spørsmål vil bli tatt opp på konferansen i Bergen.

Bok

De vitenskapelige bidragene som blir presentert er det meningen å gi ut i et større samleverk, på samme måte som en liknende konferanse i Bergen i 1974 om nazismen og fascismen ble til boken «Who Were The Fascists?». Den regnes i dag som et standardverk for forståelsen av hvem som ble fascist og nasjonalsosialister.

Arrangører for konferansen denne uken er amanuensis ved Instituttet for sammenlignende politikk, Stein Ugelvik Larsen, og forskningsleder ved CMI, Bernt Hagtvet. Ugelvik Larsen ser konferansen som en naturlig oppføl-

Vidkun Quisling møter rettsoppgjøret. Det gjorde også de andre NS-medlemmene, i en eller annen form.

ging av den forrige, som han også sto bak:

— Den gang var spørsmålet hvordan folk ble fascist og nazist. Nå spør vi hvordan det gikk med dem og med samfunnene som hadde vært nazifiserte. I land der nazifiseringen skjedde innenfra, som i Tyskland, var situasjonen helt annerledes enn der den kom utenfra. Rettsoppgjørene ble preget av det. Der hvor nazismen var blitt påtvunget utenfra, fikk det rettslige oppgjøret og denazifiseringen en særlig intens karakter. Norge er det mest klare eksempel med sin kriminalisering av NS-medlemmene.

Kort prosess, på et vis

Men i begge typer land ble denazifiseringen en kortvarig prosess, og det enten den skjedde grundig eller lemfeldig, sier Ugelvik Larsen. Han peker for Tysklands vedkommende på den økonomiske og internasjonale utvikling, den kalde krigen. Delingen av Tyskland i fire okkupasjonszoner ga rettsoppgjør og denazifisering ulike former, og flere grunner førte til at prosessen stanset opp, så man senere fikk tilfelle Eichmann og Mengele med flere. Denazifisering var ikke lenger første behov, spillet om Tyskland var begynt:

— Man viste i vest til den kommunistiske fare. På den andre siden av jernteppet virket det omvendt. Også der ønsket man et hurtig oppgjør for så å kunne ta i bruk de beste folkene mot truselen

fra vest. I norske undersøkelser har vi for øvrig funnet at alt i begynnelsen av 1950-årene følte tidligere NS-medlemmer seg internt i samfunnet igjen, selv med det norske rettsoppgjørets spesielle karakter. Det skyldtes den økonomiske utvikling og den kalde krigen.

Norge spesielt

— Hva var spesielt med rettsoppgjøret i Norge?

— Omfanget, kriminaliseringen av en så stor gruppe. Jeg tror det skyldes en legalistisk tradisjon i de små land, på grunn av sin størrelse måtte de legge vekt på lov og rett. Man har i Norge hele tiden snakket om rettsoppgjøret, ikke om denazifiseringen. Det spilte også inn at rettsgrunnlaget ble lagt under krigen av hjemmefrontens folk. Kampen var rettet mot Nasjonal Samling, og rettsoppgjøret tok farge av krigens front mot NS.

Men avnazifisering var med også i Norge:

— Jeg har sett i rettspapirer at det kunne tas i skjerpene retning at vedkommende for eksempel hadde vært med i NS fra 1933. I dag vil vi jo vurdere dette motsatt. Jeg ser det som ledd i ønsket om avnazifisering, på samme måte som tanken om demokratisk omskolering av tidligere NS-medlemmer også dukket opp. Det var noe man prøvde i britiske leirer og i Tyskland.

Tyskland talte medlemmene av det nasjonalsosialistiske parti i millioner, men Ugelvik Larsen ser

ikke de praktiske hensyn som hovedårsaken til at man her ikke tok alle partimedlemmene med i oppgjøret:

— Det var lettere å kriminalisere bistand til fienden i Norge enn bistand til den tyske despot i Tyskland. Og med så mange partimedlemmer var det rett og slett verre å legitimere et like bredt oppgjør som i Norge.

— Det norske oppgjøret foregikk stort sett i juridiske former, i Frankrike foregikk mye på gaten. Hvorfor ble det slik?

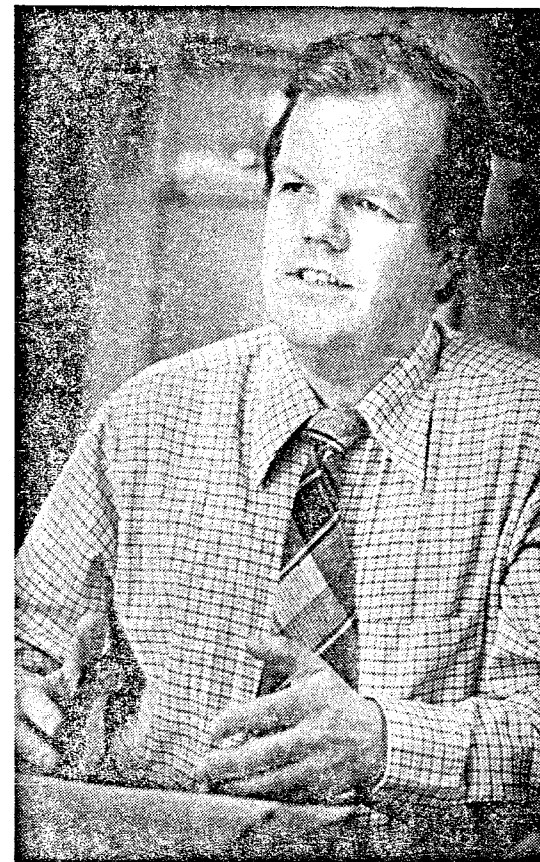
— Da man utarbeidet anordningene for rettsoppgjøret, må man ha tenkt på ved å gi oppgjøret sterke nok juridiske former, selv om man kunne diskutere enkelte av formene, kunne en unngå de lange knivers natt. Det var også parolen før 8. mai 1945. Om kampen mot tyskerne og NS hadde jo karakter av motstand mot urett. I Norge skjedde befrielsen på én dag, og NS-medlemmene ble tatt på et par dager. I Frankrike skjedde frigjøringen gradvis, og det rettslige fløt.

En forbindelse?

— Er det så linjer fra gammel-til nynazismen, i personer eller innhold?

— Vi skal være forsiktede med å trekke direkte linjer. Hos tidligere NS-medlemmer, også i kretsen rundt «Folk og Land», kan vi merke tilbakeholdenhet overfor nynazistene. Og ser man på bombeattentatet mot moskeen i Oslo, har det ikke noe å gjøre med det norske NS før krigen, da man nøyde seg med å slåss foran tribunen når noen talte. NS under krigen er noe annet. Både i personer og metoder er tilknytningen mellom NS og nynazismen tynn. Men gammelnazisme kan opptrø som forblide og symbol for unge folk, også som forherligelse av vold. Og der finnes internasjonale kontakter der personer fisker i rørt vann. I Italia er forbindelsen i personer mellom gammel- og nyfascisme tydelig.

— I Norge har rettsoppgjøret gjort det uproblematiske å ta stilling til nynazismen, sier Ugelvik Larsen videre. Dette er den gunstige virkningen av rettsoppgjøret, den foretredte bedre fremtiden.

Arkiv: Birkhaug & Omdal
Stein Ugelvik Larsen, amanuensis ved Instituttet for sammenlignende politikk og medarrangør av konferansen i Bergen: — Norge var spesielt.

Selv om en så kan stille spørsmål ved måten de tidligere NS-medlemmene ble behandlet på under oppgjøret.

Likevel

— Finnes det sosiale faktorer som fremmer nynazisme i dag? Arbeidsledighet, rasistiske holdninger?

— Et tidligere NS-medlem sa til meg: I dag ville vi i NS hatt et mye bedre utgangspunkt enn i 1933. Arbeidsledigheten er stor. Og antikommunismen? Det er bare å se på Europas deling. Fremmedarbeiderspørsmålet opptar folk mer i dag enn antisemittismen i 30-årene. Denne mannen pekte også på styringsløsheten, at dagens politikere ikke mestrer krigene. Og vi kan vel føye til, deres problem.

— Og likevel er nynazismen en marginal foreteelse?

— Det skyldes nettopp gammelnazismen, eksempelvis makt, NSs samarbeid med tyskerne, rettsoppgjøret. Tyskerne er verre stilt overfor nynazisme og høyreekstremisme.

— Kan historikere fra øst og vest snakke sammen om nynazisme, et politisk skjellsord og noe som man i øst sier bare kan finnes i vest?

— Vi er i øst og vest ikke uenige i synet på nynazismen som negativ fenomen. At den så bare forekommer her, er vårt problem. I øst har man løst det ved et kommunistisk diktatur, det er deres løsning, og en midlertidig utvei. Og vi kan vel føye til, deres problem.

109609